

Robert Kusek

Instytut Filologii Angielskiej
Uniwersytet Jagielloński

Wojciech Szymański

Instytut Historii Sztuki
Uniwersytet Wrocławski

Wojna o pamięć: Wielka Wojna w literaturze kanadyjskiej¹

Anna Branach-Kallas, *Uraz przetrwania. Trauma i polemika z mitem pierwszej wojny światowej w powieści kanadyjskiej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2014, ss. 268

Wydana właśnie książka autorstwa Anny Branach-Kallas jest na polskim rynku wydawniczym pozycją ze wszech miar wyjątkową. To bowiem jedna z nielicznych napisanych przez polskich badaczy literatury w ostatnich latach pozycji dotyczących tematyki związanej z Wielką Wojną 1914–1918 i, co ważniejsze, jedyna omawiająca to zagadnienie w odniesieniu do kultury kanadyjskiej. Jednocześnie, co zasugerowane zostało w samym tytule publikacji, książka toruńskiej badaczki wpisuje się w nurt badań nad traumą i posttraumatycznością. To podejście metodologiczne jest wprawdzie dość dobrze rozpoznane, aczkolwiek aplikowane bywa w polskiej humanistyce raczej w badaniach poświęconych drugiej wojnie światowej, zwłaszcza zaś Zagładzie Żydów

europejskich. Interesujące wydaje się więc tutaj, że istotne rozpoznania teoretyczne takich autorów, jak Dominick LaCapra, Shoshana Felman czy Dori Laub, zostały z powodzeniem użyte do eksplikacji literackich tekstów (w tym także tych o charakterze świadectwa) poświęconych pierwszej wojnie światowej.

Wydaje się, że konceptualną ramę dla autorki omawianej książki stanowiło połączenie dwóch dyskursywnych aspektów – to jest traumy i polemiki z mitem – które zostały ukazane w układzie chronologicznym. Przyznać trzeba, że przyjęcie takiej strategii narracyjnej jest w pełni uzasadnione i przekonujące. Autorka rozpoczyna swoją opowieść od wielowymiarowego zrekonstruowania faktów historycznych związanych z Wielką Wojną oraz ich kulturowych konsekwencji i interpretacji w Kanadzie pierwszej dekady i lat dwudziestych XX wieku. Wojną będącą, o czym autorka wyraźnie przypomina, wydarzeniem fun-

¹ Badania zostały sfinansowane ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych w ramach finansowania stażu po uzyskaniu stopnia naukowego doktora na podstawie decyzji numer DEC-2014/12/S/HS2/00385.

damentalnym, gdyż fundującym kanadyjską tożsamość narodową. W odniesieniu do aktualnej i niezwykle bogatej literatury przedmiotu kreśli obraz zależności faktów i propagandowych ich użyciu oraz nadużyć, z których to wyłania się afirmatywny mit wojny oraz jego przemilczany, traumatyczny rewers. Tak zarysowana – schizofreniczna można powiedzieć – sytuacja, w której mit wojny podtrzymywany nie tylko przez literaturę, lecz inne teksty kultury, przede wszystkim przez publiczne rytuały pamięci, rzeźbę pomnikową i malarstwo, staje się pamięcią oficjalną, wypierając traumę (pamięć wypartą), jest dla autorki punktem wyjścia przedstawienia mitotwórczych i mitoburczących – polemicznych i przywracających wyparte – wątków tekstów.

Tekstów bardzo różnorodnych, gdyż powstających w ciągu prawie stu lat, które siłą rzeczy posługują się odmiennymi strategiami opowiadania. Tekstów, od razu zaznaczyć trzeba, z wyjątkiem dwóch, niedostępnych w przekładach na język polski.

Przegląd tekstów autorka zaczyna od przykładów bardzo wczesnych. Pierwszym jest napisany już w 1915 roku wiersz *In Flanders Fields* autorstwa Johna McCrae, istotny ze względu na wpływ, jaki wywarł, i wywiera do dziś, na cały świat anglojęzyczny. Czerwone maki bowiem, które się w nim pojawiają, stały się symbolem pamięci o poległych żołnierzach w całym Commonwealthu. To jednak na przykładzie powieści Ralpha Connora *The Sky Pilot in No Man's Land* (1919) zostały ukazane główne cechy maskulinistycznej, heroicznej i mitycznej zarazem narracji wojennej w prozie kanadyjskiej. Autorka ukazuje powstanie mitu wojny – tym razem mitu heroicznej kobiety kanadyjskiej – także na przykładzie powieści autorstwa Lucy Maud Montgo-

mery. Ósma część serii o Ani z Zielonego Wzgórza, jaką jest *Rilla ze Złotego Brzegu* (1921), służy wprawdzie w omawianej publikacji do wskazania na narodziny wojennego mitu macierzyństwa w prozie kanadyjskiej, zostaje jednak od razu poddana krytycznej lekturze, w której wraz z obrazem mitu subwersyjnie zarysowuje się wyraźnie kwestionująca go wyparta trauma.

Pierwsze otwarte próby zburzenia lub polemicznego przewartościowania mitu wojny autorka ukazuje na dwóch przykładach. Mianowicie, kanadyjskim ekwiwalentem „szkoły prozy wojennej z latryn”, w którym naturalizm opisów łączy się z antywojenną i antyheroiczną narracją, jest dla autorki książka Charlesa Yale’a Harrisona *Generals Die in Bed* (1930). Ta, jak i następna – *God's Sparrows* (1937) Philipa Childa – omawiana jest tutaj jako powieść pozycjonująca się po stronie pacyfizmu i odczytana zostaje w szerszym, światowym, kontekście historyczno-literackim (*Pożegnania z bronią* Hemingwaya i *Na zachodzie bez zmian* Remarque’a).

O ile wymienione dotychczas powieści można klasyfikować jako zbudowane na własnej pamięci literackie świadectwo wojny – zarówno w ścisłym znaczeniu (McCrae, Connor, Child służyli w armii na froncie zachodnim), jak i szerszym (Maud Montgomery była świadkiem wojennej rzeczywistości w Kanadzie) – o tyle kolejne mitoburcze tytuły analizowane przez autorkę należą już do literatury ściśle związanej z dyskursem postpamięci. Jest tak w przypadku ważnej powieści Timothy’ego Findleya *The Wars* (1977). Dla tego utworu to nie pamięć własna urodzonego w 1930 roku pisarza, lecz skonstruowana przez lekturę listów jego wuja – żołnierza Wielkiej Wojny – postpamięć była ważną inspiracją. Na przykła-

dzie tej właśnie powieści, jednocześnie odwołując się do rozpoznania Lindy Hutcheon na temat historiograficznej metapowieści postmodernistycznej, autorka omawia nie tylko problem traumatyzacji i kłopotliwego, tabuizowanego często ujawniania traumy przez uczestników wojny, lecz także złożoność kwestii literackiego pisania na temat traumy. Trauma na poziomie fabularnym, to jest traumy bohaterów, jak i posttraumatycznego i rzeczywistego, to jest realnego doświadczenia piszącego podmiotu/autora. Kolejne omawiane tytuły wpisać można w tak zarysowane ramy.

Jako świadectwo Innego, wprowadzające perspektywę postkolonialną, odczytana zostaje powieść *Three Day Road* (2005) Josepha Boydena. Powieść, w której wojna opowiedziana zostaje z perspektywy Pierwszych Narodów (Indian), musi się zmierzyć nie tyle z wyartykułowaną pamięcią przodków (jak *The Wars*), ile z brakiem pisanego świadectwa indiańskich uczestników konfliktu sprzed stu lat. *Zanurzona w ciszy* (2003) Frances Itani oraz *The Underpainter* (1997) Jane Urquhart, kolejne omawiane powieści, których akcja rozgrywa się podczas wojny, również zostają zinterpretowane w kluczu postpamięci jako utwory problematyzujące doświadczenie traumatyczne, jak i traumę ocalenia czy też piętno

przetrwania. Powieścią tematyzującą postpamięć zapisaną w ciele i rodzimym pejzażu zarazem jest natomiast poddana mistrzowskiej interpretacji powieść Jacka Hodginsa *Broken Ground* (1998), której akcja rozgrywa się w Portugese Creek. Pierwowzorem tej miejscowości jest Merville – założona przez weteranów wojennych osada, w której dorastał sam autor.

Ostatnią analizowaną powieścią jest zaś *The Stone Carvers* (2001) autorstwa Jane Urquhart, której twórczość autorka omawiała już na przykładzie *The Underpainter*. Utwór ten odgrywa tu rolę kompozycyjnej dominanty całej opowieści o micie, traumie i różnych formach pamięci wojny w prozie kanadyjskiej, jaką w swojej książce snuje Anna Branach-Kallas. I, co istotne, staje się za sprawą przyjętej przez nią strategii interpretacyjnej przykładem sproblematyzowania często diametralnie różniących się i wykluczających pamięci wojny w dwudziestowiecznej kulturze literackiej i pozaliterackiej Kanady. Na jej przykładzie właśnie autorka omawia mechanizmy upamiętniania i wyparcia, żałoby i melancholii, które w przyjętej optyce stanowią istotne punkty orientacyjne nie tylko w obrębie świata przedstawionego samej powieści, lecz także całego kulturowego uniwersum kraju klonowego liścia.